

ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ – ПРИЧА О ПРИЧАЊУ УРСУЛЕ ЛЕ ГВИН

*So what we have is the words that tell what happened and what happens.
What was and is... If we don't say the words, what is there in our world?*

Le Guin 2003: *The Telling*, стр. 45

Научна фантастика све донедавно није често била предмет проучавања научних и стручних радова из области књижевности и других хуманистичких наука. Ситуација се последњих година мења и истраживачи све чешће одлучују да се позабаве и делима која припадају овом жанру. Верујемо да је ово значајно јер се квалитетна научна фантастика нашег доба „приближава савременој варијанти филозофске приче“ (Сувин, 1965: 557), и стога има и образовну функцију (Suvin, 1972: 381). Научна фантастика ствара смисао „...указујући на читаочево овде-и-сада“ (Сувин, 2009: 129), а читалац добија могућност да своју садашњост доживи као давну прошлост (Moulan, 2000: 26) и тако сагледа свет у коме живи из другачијег, новог угла. Само са тако велике дистанце – а овде се ради и о временској и о просторној дистанци – можемо реално да сагледамо сопствену стварност (Rieder, 2008: 35; Roberts, 2000: 20). Из тог разлога, научна фантастика по стилу подсећа на реализам, те је неопходно да писац наведе велики број детаља света који описује како би доживљај читаоца био реалистичнији, и стога се, на неки начин, научнофантастични текст чита и доживљава као реалистичан текст (Roberts, 2000: 18). Романи и приповетке који припадају овом жанру не баве се само пуким подражавањем стварности, већ наводе читаоца на постављање питања и промене. У причама, новелама и романима Урсуле Ле Гвин проналазимо све ове карактеристике квалитетног научнофантастичног дела.

Сама Урсула Ле Гвин каже да се у својим научнофантастичним и утопијским делима бави „будућом историјом“. Научну фантастику воли због тога што она „...укључује следеће врлине: животност, пространост и тачност замишљања; разиграност, разноврсност и снагу метафоре; слободу од конвенционалних књижевних очекивања и маниризама; моралну озбиљност; духовитост; сјај и лепоту“ (Легвин, 2013: 12–13). У оквиру жанра научне фантастике она акценат ставља на међуљудске односе међу својим јунацима и комуникацију као главни начин за превазилажење разлика међу њима. Главни ликови, који су углавном изгнаници са сопствених светова, доспевају у потпуно непознато окружење удаљено светлосним годинама. Као такви, без икаквих претходних познанстава, утицаја, без икаквог приватног власништва, упознају се са различитостима света на који су доспели, суочавају се са сопственим предрасудама и стереотипима, и неки од њих успевају да их превазиђу, а неки не.

Ради се о романима, новелама и кратким причама који припадају такозваном хаинском циклусу, и они говоре о покушају удаљених планета да се уједине у Екумен¹ или Лигу светова. Хаинци су најстарија раса у космосу, која је давно населила многе светове који су били погодни за живот, тако да сви становници овог свемира потичу од истих предака, са истог еволуционог стабла (Живковић, 1987: 16). Они су се развијали у различитим правцима хиљадама година на различитим, удаљеним планетама, а ауторка се у наведеном циклусу бави њиховим сусретима и међусобним односима. Приче и романи се заснивају на мотивима путовања и првог контакта (Живковић, 1987: 15) између ових културно и биолошки различитих раса, а баве се управо једном од најважнијих тема научне фантастике – превазилажењем граница између различитих култура и светова, како оних условљених културом, психичким или физичким одликама људских бића, тако и оних, посебно карактеристичних за овај жанр, разлика између људског и нељудског (Гавриловић, 2008: 102). Љиљана Гавриловић цитира Урсулу Ле Гвин, која каже да је немогуће изаћи из своје културе, дистанцирати се од ње, али да је на нама да покушамо то да учинимо (Гавриловић, 2008: 94).

Последњи роман Урсуле Ле Гвин који припада хаинском циклусу јесте *Причање* и он је објављен 2000. године. За овај роман ауторка је добила Награду „Локус“ за најбољи научнофантастични роман 2001. године. У овом делу ауторка се бавила важношћу комуникације у виду преношења знања људима, јер је то једини начин да људска врста опстане и пренесе оно што је научила генерацијама које долазе.

Ово је њен први роман у коме је главни лик жена, Сати, која живи на планети Тера на којој су на власти верски фанатици, а живот је веома тежак и опасан. Сати проучава историју, а чини се да Урсула Ле Гвин често бира ово занимање за своје главне јунаке, јер им познавање историје омогућава да упореде друштво у коме живе са светом у који су допутовали, али и са свим оним друштвима која су проучавали током свог образовања.

На почетку приче сазнајемо о Сатиној породици, која се из Индије преселила у Канаду, где се тешко уклапају старији чланови породице. Разлике су толико велике, почев од климе, преко културе до обичаја, да им се чини као да су се преселили на другу планету. Сатина партнерка Пао, са којом је планирала заједничку будућност, погинула је у једном од терористичких напада. Како би побегла од таквог живота и ружних успомена које је прогањају, Сати се пријављује да као посматрач Екумена оде на планету Ака. Као и многи други јунаци у делима Урсуле Ле Гвин, она оставља своју породицу, која неће више бити жива кад она стигне на своје одредиште, и сасвим сама, без икога и ичега, празних шака стиже на нову планету. На планети Ака су се током њеног дугогодишњег путовања одиграле огромне промене, и то је сада тоталитарно друштво које је забранило сваку религију, и којим управља такозвана Корпорација, која инсистира само на развоју индустрије, а забрањено је проучавати културу и историју старе државе. На планети Ака важни су само производња и напредак економије, науштрб оног знања које је постојало у прединдустријском периоду, а које се сада

---

¹ Од старогрчког израза οἰκουμένη, на енглеском језику *ecumene* – читав познати, насељени свет, свет у коме се може живети.

сматра сујеверјем. Ово друштво је нека необична мешавина капиталистичког и социјалистичког система, а Сати, која је побегла од друштва опседнутог религијом, стиже у друштво у коме је свака религија забрањена. Она одмах увиђа да су ова два система веома слична, нарочито у главном граду државе, Довзану, у коме она борави по свом задатку. У суштини, „...Сати је само једну дистопију заменила другом“ (Bernardo и Mirphu, 2006: 84), и она већ на почетку приче примећује да било која врста искључивости не доноси ништа добро.

Сати се не допада живот у новом свету, свуда у граду су гужве, са свих страна бомбардују је нападни слогани у разним облицима, као и бука која никада не престаје. Храна јој не прија јер је вештачка, ништа се не једе свеже, већ је све спаковано и унапред припремљено. Становници главног града су веома заузети и непрестано некуд журе. Сви су одевени у униформе, и за свако занимање постоје строго одређене боје, никакво испољавање индивидуалности није дозвољено. Ипак, она се труди да буде објективна и да не дозволи себи као научнику да то што јој се не допада утиче на њено размишљање: „Погрешно је што је допустила да јој осујећеност замагли размишљање и запажање. Погрешно је што је подлегла предрасудама. Гледај, слушај, бележи: посматрај. То је [...] њен посао“ (Легвин, 2002: 11), дакле, она ће се трудити да буде објективна.

Књиге се на овом свету уништавају, а у употреби су само касете са снимљеним упутствима разне врсте, са којих становништво учи само о свом друштву и успесима. Постоји само такозвана модерна књижевност за слушање, која је написана у складу са строгим правилима која је прописала Корпорација. Како су књиге које се баве историјом уништене, Сати, која је требало да проучава књижевност и језик, не може да се бави оним због чега је дошла. Стари језици су забрањени, и сви користе хаински и довзански, тако да ништа осим тога не може да проучава. Веома јој је непријатно да проводи време у главном граду ове државе, у коме су људи налик карикираним јапијевцима који не желе да комуницирају са осталима уколико то није везано за посао, сви су веома заузети и непрестано у журби. Свуда су исписане пароле које треба да подстакну људе да што више раде, на пример: *Најпрег у будућносѝ* или *Произвођачи-ѝоѝрошачи Аке марширају ка звездама* (Легвин, 2002: 10).

Језику је у овом делу посвећена посебна пажња, и можемо да уочимо извесне сличности са *Човеком ѝразних шака*. На пример, као што у *Човеку ѝразних шака* становници Анареса не користе уобичајени поздрав када некога сретну, већ разговор започињу изговарањем свог имена, овде се не одобрава вербално захваљивање, поздрављање, опраштање. Довзанци сматрају да су овакви изрази „...фосилни остаци примитивног лицемерја, представљали су камене спотицања у искреним односима између произвођача и потрошача“ (Легвин, 2002: 39), тако да и овде језик одсликава једно тоталитарно друштво. Сати закључује да ова забрана оставља празнине у комуникацији, и не може да се навикне на овако неприродан ток разговора, који започиње упадљивим ћутањем (Легвин, 2002: 59).

Сати саопштава екуменском изасланику, Тонгу Ову, да није ни требало да долази на ову планету, јер на њој оно што је она учила није на цени: „Обучавала сам се у лингвистици и књижевности. На Аки је преостао само један језик и нема никакве књижевности. Желела сам да будем историчар. Како то могу да будем на свету који је уништио

своју историју?”, а Тонг јој одговара да ће је послати на путовање у унутрашњост континента, и саветује јој да бележи све што види или прочита, било да су у питању сличности или разлике, јер је то једини начин да сазнају и науче нешто о животу ван градова (Легвин, 2002: 23, 25), где он очекује да ће правила понашања бити мање стриктна. Екуменски изасланик је тек после две године и преко осамдесет молби успео да добије дозволу да се посматрач пошаље ван града да проучава начин живота, те нема представу шта ће она тамо наћи, а верује да је у питању нека врста секте, неки остаци забрањене религије, и она креће у сеоску средину, у Окзат-Озкат.

Ауторка нам каже да током боравка у главном граду Сати није успела ни са ким да успостави приснији однос, да се спријатељи. Она је имала утисак да нису у питању предрасуде према њој као туђинки, већ да је у питању само специфичан, бирократски начин живота у коме се људи не зближавају. Главна јунакиња каже да Аканци нису „узнемире-ни странцима као таквим“ (Легвин, 2002: 30), али већ на речном броду којим путује у унутрашњост, она уочава разлику у понашању. Сви присно разговарају између себе и са њом, а то је управо оно што јој је било потребно – да се осећа као да ту припада.

Сати је претпоставила да ће неко бити послат да је контролише на путовању, и уочава човека од четрдесетак година који је очигледно службеник Корпорације одевен у одговарајуће боје. Ово је Монитор који ће је пратити током читавог боравка у унутрашњости. Монитору није јасно због чега би она одабрала да посети ову дивљину, а не развијени део државе са одмаралиштима и уређеним газдинствима, а Сати одговара да је већи део њеног света пустош, јер су га Терани злоупотребљавали и уништили, тако да воли природу са много „простора за огромно разноврсје“ (Легвин, 2002: 36), дакле, која обухвата све различитости које могу постојати на једном свету. Монитор је упозорава да јој се та различитост вероватно неће допасти, да су становници овог неуређеног дела државе груби и опасни, другачији од оних у градовима (Легвин, 2002: 36–37).

Кад стигне на одредиште, Сати проналази стан код једног дечака и његове тетке у инвалидским колицима, и смешта се у дивну шарену собу. Вечера је по први пут свеже припремљена и укусна, и она има потребу да се дечаку захвали, али зна да то није пожељно по аканским правилима понашања. Међутим, дечак се њој први обраћа са „јозе“, што је у граду забрањени израз који означава рођака, некога са ким смо у сродству, а што Корпорација сматра за сервилно ословљавање, и Сати већ тада уочава да ће живот овде бити много другачији. Нико јој не тражи идентификацију, која се у главном граду непрестано проверава, а живот је много тиши и мирнији, нема буке и журбе које су карактеристичне за главни град. Сати полако почиње да се навикава на то да овде важе другачија правила, и прилагођавање започиње тиме што се својим домаћинима захваљује на љубазности и учтиво их ословљава.

Овде она има много времена за размишљање о сличностима и разликама између два света, и закључује да је у суштини ситуација веома слична оној на Тери, само што су овде верници прогоњени, а не прогонитељи. Сати се пита: „Световни терористи или свети терористи, у чему је разлика?“ (Легвин, 2002: 51).

Како Корпорација инсистира на вежбању, на здравом телу, сви становници су обавезни да се учлане у групе за вежбање, и Сати полази са својом домаћицом Изиези у

једну веома необичну групу за вежбање. Они се у ствари баве неком врстом медитације, у складу са старим учењем на овој планети, све док не наиђе контрола, када почињу ужурбано да скачу и да се бацају рукама и ногама како би је заварали. Овде се становништво на сваки начин труди да очува стари начин живота, што Сати полако увиђа. Са забрањеним писмом први пут се среће у малој продавници код локалног травара. Зидови су исцртани и исписани текстом, и она схвата да то нису рекламе већ рецепти за справљање мелема, бајалице и разни цитати. Продавац јој поклања крему за одржавање „коре“, намерно употребивши израз који се користи када је у питању дрво, и док јој објашњава како да је користи, он упоређује читаво људско тело са дрветом (Легвин, 2002: 47–48). Приликом ове посете, Сати схвата да се старо аканско знање овде још увек на неки начин чува и негује.

У разговору са својом домаћицом, Сати се распитује о чају који јој спремају за до-рчак, и домаћица Изиези јој помиње древна правила о којима су некад причали стари људи, по којима се у организам уносило оно што му обезбеђује равнотежу (Легвин, 2002: 55). Сати схвата да се ови људи сећају нечега што је у граду потпуно заборављено, али још увек не зна о чему се тачно ради. Она скупља храброст и својој домаћици саопштава да би волела да прочита неку стару књигу, да научи нешто о њиховој прошлости. Домаћица јој каже да, иако је много тога забрањено, људи памте, и да ће је упутити на оне који су образовани и од којих може нешто да научи, и тако почиње Сатин сусрет са Причањем, током кога ће она научити како да слуша и како да учи слушајући друге.

Сати полако упознаје сложену аканску културу, Причање, које у себи садржи све знање које они поседују, од религије, историје, лечења до језика и поезије, које се преноси путем прича које причају учитељи специјализовани за одређену област, прича које су испреплетане и чине једну непрегледну целину. Она се на свом путовању среће са различитостима у односу на своју културу и свет из кога је потекла, и покушава и из њих да учи. Овај свет јој се допада, као и већина људи које у њему среће, са свим разликама на које наилази. После свих разочарања са којима се срела у ранијем животу, Сати ће Причање прихватити као своју културу и са њом се сјединити.

За Причање су задужени мазови, а они су нешто између свештеника, учитеља, доктора и научника: делују увек у паровима, и хетеро и хомосексуалним, и остају заједно за цео живот (Bernardo и Murphy, 2006: 78). Маз је реч којом се изражава поштовање у једнакости, и њихова вештина је причање, док је вештина јозова слушање. И мазови и јозови наглашавају да једни без других не би могли да постоје, да не би имали значаја (Легвин, 2002: 95), и у овом делу овог света свачија се улога у друштву подједнако цени.

Сати покушава да од травара који јој је поклатио крему добије информације о натписима на његовим зидовима, јер Екумен занима све што неки свет може да их научи, а они верују да је „корисно знање садашњости укоренењено у прошлости“ (Легвин, 2002: 75). Травар сада читаво људско знање упоређује са дрветом, које се састоји од стабла, грана, лишћа, цвећа, све су то приче које можемо испричати, али корен представља приче које не можемо и не умемо да испричамо, корен је оно што се не види. Он јој објашњава да је корен у ствари планина, тако је велико то знање које се не види.

У данашње време, све знање на овој планети се држи у тајности, а некада су деца учила да пишу и читају, приче су се причале гласно, ништа се није крило, док се сада све мора радити тајно. Ипак, он каже да се Причање никада није окончало, а у његовој суштини налази се „[м]истеррија почетка, корена света, таме“ (Легвин, 2002: 76–77). Стицање образовања је непрекидно, тема о којима су говорили је много, и она схвата да њихово знање представља бескрајну цунглу која се састоји од много различитих области и тема, речи и музике (Легвин, 2002: 87). Причање је, објашњавали су јој касније мазови, оно због чега смо овде, преношење знања које постоји, које имамо, осталима; њихове приче „причају свет“ (Легвин, 2002: 107), јер су људи необичне животиње које су изгубиле своју природу, морају да причају, да уче и размишљају о томе како се крећу кроз живот: „Дакле, камењу, биљкама и животињама сасвим је добро без причања, али не и људима. [...] Јер наш посао јесте управо то – да се старамо о стварима, да се старамо једни о другима“ (Легвин, 2002: 110–111), а људи без причања не умеју да иду кроз живот како треба, занемарују природу, загађују околину, повређују себе и наносе зло једни другима, свету у коме живе (Легвин, 2002: 110–111), дакле, без комуникације међу људима не може да се напредује. Занимљиво је да Сати уочава да Причање никада не говори о лошим појавама из ближе прошлости, о ономе што је довело до негативних промена у друштву, и мазови јој објашњавају да причају само о ономе што се одвија како треба, а не о ономе што иде погрешним путем (Легвин, 2002: 137). Причање се бави истином, патњом и лепотом, и мазови закључују да оно има сличности са хаинским проучавањем историје, којом се бави и Сати (Легвин, 2002: 151).

Сати је ускоро закључила да је ово један изузетан народ са огромним знањем, који је дозволио да га лише читаве његове културе и знања зато што је прихватио да опонаша друштво које је моћније само због тога што је овладало летењем кроз свемир: „Пристасти су да порекну целокупну властиту културу и да осиромаше животе зарад 'Марширања ка звездама'“ (Легвин, 2002: 93). Она се пита да ли се то догодило само зато што је први посматрач Екумена дошао на ову планету, јер је то вероватно био изузетно упечатљив догађај за народ који се раније није сусрео са туђинима, и упоређује са овим пропаст царстава Инка и Астека. Инке и Астеци су дозволили да њихови култура, језик и богови буду уништени, сами су их се одрекли када су до њихове земље стигли први дошљаци из Шпаније. Она искрено верује да је процес промене почео са првим контактом, и због тога сада верује да ју је Тонг послао у ово истраживање како би сазнали нешто о планети Ака пре него што су на њу стигли Први посматрачи (Легвин, 2002: 93–94).

Екумен настоји да онога ко затражи неку информацију, знање, увек упути у оно што зна, јер они верују да је „ускраћивање знања увек погрешно“, међутим, овде Сати додаје како они просвећују „ниже, назадне светове“, и у тренутку схвата шта је изговорила, увиђа да не може сасвим побећи од свог порекла. Ипак, она уочава грешку и исправља је извинивши се слушаоцима због онога што је рекла (Легвин, 2002: 163).

Сати ускоро добија прилику да настави учење на планини Силонг, где се у пећинама чувају књиге скривене од власти, и креће са групом пратилаца на дуго путовање до ове планине. Када открију да их је Монитор пратио на Силонг и доживео тешку повреду због које не може да се креће, сапутници јој саветују да поразговара са њим.

Они сматрају да се Монитор ње плаши, јер ће можда убедити Екумен да стане на страну мазова, а да буде против Корпорације која је на власти. Они јој саветују да разговара са њим како би чула „шта има да исприча“ (Легвин, 2002: 153). Сати се труди да буде објективна, и иако је прогањао и њу и њене пријатеље, иако представља све оно против чега се она бори, она му каже: „Мрзим ревност у коју ти верујеш. Али покушаћу да не мрзим тебе“, јер мржња разара особу која некога мрзи (Легвин, 2002: 166). Сазнаје да се он зове Јара и да су му преци били мазови. Они једно другом причају о свом одрастању, и током тог дугог разговора развијају неку врсту присности. Сати му објашњава да једно знање не искључује друго, и да ниједно знање не треба прогласити лошим, несветим (Легвин, 2002: 172–173). Испоставља се да су њихови животи имали много сличности. Он јој објашњава како су први дошљаци из Екумена дошли да их позову да им се придруже, али да су дошли да слушају, а не да им говоре шта да раде, и тим бродом је послато много материјала о планети Ака, који је, међутим, изгубљен када су на Тери Унисти преузели власт и прекинули сваки контакт са Екуменом. Потом је стигао други брод, на коме је било педесетак људи, који су рекли да ће Тера уступити своје знање Аки. Међу дошљацима су били инжењери и други стручњаци како би их научили да не раде ствари „на старе, незналачке начине“ и да измене читав начин размишљања, поглед на живот и свет око себе. Били су то први кораци у „[м]арширању ка звездама“. Сати је схватила да су Аканци много жртвовали за знање које су добили, јер је „дар знања имао на себи прикачену цену“, као што је увек случај (Легвин, 2002: 187–188) – Аканци су се одрекли читаве своје културе како би пригрлили технолошки напредак који су донели туђини, попут многих народа на нашој планети који су у потпуности преузели вредности и културу освајача.

Ипак, Сати после Јарине погибије и преговора са властима из Довзе закључује да култура ове планете, упркос првом утиску, „није окомита, војна, агресивна, нити прогресивна. [...] Она је водоравна, трговачка, дискурзивна и хомеостатичка“, и Сати верује да ће успети да се нагоде са властима и да декриминализују Причање, да сачувају књиге у замену за знања која добијају од Екумена. Покушаће да их убеди да библиотека у планини Силонг вреди исто колико и свака информација коју они могу добити од Екумена. Ово ће морати да се одвија постепено, а процес ће бити дуготрајан, као и све промене у делима Урсуле Ле Гвин. Сати зна да ће морати да напредује малим корацима и полако, и уз помоћ изасланика са Екумена креће у прве преговоре са властима (Легвин, 2002: 197–199). Бернардо и Марфи сматрају да је уочљиво колико се Сати изменила, и она од кротке, повучене девојке прераста у снажну жену која се бори за оно у шта верује (Bernardo и Murphy, 2006: 80–81). Крај приче је, као што је то уобичајено за Урсулу Ле Гвин, „двосмислен, али испуњен надом“ (Bernardo и Murphy, 2006: 86).

Можемо да закључимо да се Урсула Ле Гвин у овом делу бавила комуникацијом, али на мало другачији начин него у својим осталим делима. Комуникација се овде појављује као начин преношења знања наредним генерацијама, јер уколико занемаре прошлост и оно што је раније научено, људска бића не могу да опстану ни на једној планети. Технолошки напредак је неминован, али он са собом доноси умањење директног контакта међу људима, што је још израженије у данашње време него у тренутку када је ово дело настало. Без разговора, без усменог преношења знања, без Причања, људи

престају да буду људи, саопштава нам Урсула Ле Гвин, а напредак по сваку цену са собом доноси и многе негативне појаве. Причање је, попут дрвета, састављено из многих делова који не могу да функционишу једни без других, и премда је ово знање непрегледно и несистематизовано, оно је за опстанак људске врсте неопходно. Људи су без Причања изгубљени и не знају куда иду, не поштују различитости, уништавају једни друге, али и природу око себе, што доводи и до уништавања читавих светова. Како ауторка подвлачи у овом делу, основни задатак наше врсте јесте да бринемо једни о другима и о свету у коме живимо, а то можемо да научимо само ако комуницирамо једни са другима, само кроз Причање.

Литература:

- Bernardo, Susan M., и Murphy, Graham, *Ursula K. Le Guin: a Critical Companion*, Greenwood Press, London, 2006.
- Гавриловић, Љиљана, „Водич из Омеласа: акциона антропологија у глазури од чуда“, *Етноантрополошки проблеми* 3 (2), 2008, стр. 89–105, доступно на: www.anthroserbia.org/Journals/Article/85 (приступљено: 15. 5. 2015).
- Легвин, Урсула, *Причање* (превод: Зоран Живковић), Поларис, Београд, 2002.
- Легвин, Урсула, *Рибар унутрашњеј мора* (превод: Александар Б. Недељковић), Зардоз, Зрењанин, 2013.
- Le Guin, Ursula, *The Telling*, Gollancz, London, 2003.
- Moylan, Tom, *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Westview Press, Boulder, 2000.
- Rieder, John, *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*, Wesleyan University Press, Middletown, 2008.
- Roberts, Adam, *Science Fiction*, Routledge, London and New York, 2000.
- Сувин, Дарко, *Ог Лукијана до Луњика* – повијесни преглед и антологија научнофантастичке литературе, Епоха, Загреб, 1965.
- Suvin, Darko, „On the Poetics of the Science Fiction Genre“, *College English*, св. 34, бр. 3, децембар 1972, стр. 372–382.
- Сувин, Дарко, *Научна фантастика, сјознаја, слобода*, Слово Славија, Београд, 2009.
- Живковић, Зоран, „Десна рука светлости Урсуле Легвин“ (у: У. Легвин: *Роканов свећ*), Народна књига / Партизанска књига, Београд, 1987, стр. 7–38.